

Έτος Δ'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1876.

Φυλ. Β'.

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΙ Η ΖΩΟΛΟΓΙΑ.

Εν τῇ ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐξεδικεῖτο κατὰ τῶν βαρβάρων οἵτινες ἄλλοτε μέχρις Ἀθηνῶν εἰσέβησαν, βεβηλοῦντες ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ τάφους τῶν προγόνων ἡμῶν, ἐν τῇ ἐποχῇ καθ' ἣν ὁ μέγιστος τῶν κατακτητῶν τῆς οἰκουμένης τροπαιοῦχος παρ' ἀρχόντων καὶ βασιλείων ὡς κυρίαρχος ἀπάσης Ἀσίας ὡμολογεῖτο καὶ ἐδοξάζετο, ἐτελείτο ταυτοχρόνως καὶ ἄλλη κατάκτησις τῆς οἰκουμένης καὶ δὴ εὐγενεστέρα καὶ τελειότερα τῆς διὰ τῶν ὀπλῶν. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἰς θν ὁ τίτλος «Μέγας» ὄχι ὀλιγώτερον τούτου πρέπει, τὸ μέγιστον πνεῦμα οὐχὶ μόνον τῆς ἀρχιότητος, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μέχρις

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Β'.)

ἡμῶν ἐποχῆς, τὸ κατὰ τὸν σοφὸν Ἀραβὰ Ἀβερρὲ «ὑψίστον τῆς ἀνθρωπίνου τελειότητος», ἐκύριευσ διὰ τοῦ νοῦς αὐτοῦ ὅ,τι ὁ μαθητὴς αὐτοῦ διὰ τῆς σπάθης ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ἔφερε.

Καίτοι ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων δαιμονίων πνευμάτων σύμπνοια δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν ἀνενόχλητος, βεβαίον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης μεγάλας ἐκδουλεύσεις χρεώσται τῷ ἐνδόξῳ αὐτοῦ μαθητῇ. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Σταγειρήτης ἠκολούθησε τὸν κατακτητὴν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν συνάζων ὅλην διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, τὴν Ζωολογίαν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἐπιφορτήσῃ ἐν πολλαῖς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποταχθεῖσιν ξένων χωρῶν ἄρχοντας καὶ κυνηγοὺς νὰ στέλλωσι πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην ἄγρια καὶ ἡμερὰ ζῶα τοῦ τόπου των, ἵνα ἐξετάξῃ αὐτὰ ἐπιστημονικῶς, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Οἶτω λοιπὸν ὁ μέγιστος στρατηγὸς ἐβόηθητε τὸν μέγιστον φιλόσοφον εἰς τὸ μέγιστον τῶν ἔργων του, καθὼς ὁ φιλόσοφος ἐνέπνευ-

σεν εἰς τὸν στρατηγὸν τὴν μεγίστην τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὅπως ὁμως τὰ ἔργα τοῦ κατακτητοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ παρωράθησαν καὶ ἐλησμονήθησαν, οὕτω καὶ τὰ τοῦ φιλοσόφου. Ὁ Ἀριστοτέλης γράφων δὲν ἐφαντάζετο ὅτι εἶχε παρέλθει πλέον ἢ ἐποχὴ ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς αὐτοκράτειρα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἔστεφε τὸν Ἡρόδοτον δημοσίως διὰ τὰ ἀμίμητα συγγράμματά του. Πρὸ πάντων ὁμως διὰ τὸ τερπνὸν ἅμα καὶ σοφώτατον ἔργον του, διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ζώων ὑπῆρξεν ἡ τύχη ἀρκετὰ ἀσπلاγχνος. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐλησμονήθησαν, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, διότι σπάνιοι ἦσαν οἱ ἄνδρες οἱ θυνάμενοι νὰ ἐννοήσωσιν αὐτόν. Ἐν γένει δὲ ἡ ζωολογία μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡμελήθη ὀλοτελῶς. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐπεδόθησαν μᾶλλον εἰς τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν ἀνατομίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν πολλὰς ἀνακαλύψεις ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ὁργανισμόν τῶν ζώων ἐν γένει, αὗται ὁμως δὲν ἔγιναν ἐξ ἀμέσου πόθου πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωολογίας, ἀλλὰ μᾶλλον τυχαίως. Μὴ θυνάμενοι νὰ κάμωσι παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἠναγκάζοντο νὰ ἐξετάζωσι τὰ ζῶα καὶ μάλιστα ὅσα ἔχουσι μὲ αὐτὸν πλειοτέραν συγγένειαν. Ἀληθῆς ἐξακολούθησιν ἐπιστήμης οἷα ἡ ζωολογία, ἥς αἱ βάσεις τόσον λαμπρῶς διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐτέθησαν, δὲν εὕρισκομεν οὔτε παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς οὔτε παρὰ Ῥωμαίοις. Οἱ τελευταῖοι πρὸ πάντων οἵτινες πρὸς τὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου κατακτήσεις, ἃς ἐκκληρονόμησαν, καὶ ἄλλας οὐχὶ μικρὰς μάλιστα ἐν Εὐρώπῃ προσέθεσαν, καὶ οἵτινες διὰ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐξεπολιτίσθησαν, αὐτοὶ οὗτοι οὐδύλως συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καίτοι προγενέστερον αὐτῶν τὸν Ἀριστοτέλην ἔχοντες.

Φρίκη τῷ ὄντι καταλαμβάνει πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον πόσα μέσα οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔχοντες, οὐδὲν ἀγαθὸν ἐποίησαν.

Πασίγνωστος εἶναι ἡ τῶν Ῥωμαίων κλίσις πρὸς τὰς θηριομαχίας. Τρομερὰ ἀληθῶς κλίσις! Ἀρχοντες ἀπάσης τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γνωστῆς γῆς, κατέχοντες ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἀπεράντους χώρας, ἐνθα ἔζων διάφορα ἤδη ζῶων ἡμερὰ τε καὶ μὴ, διετήρουν διὰ μεγίστων ἐξόδων πλῆθος ἀτρομήτων κυνηγῶν, οἵτινες ἠχμαλώτουν ἄγρια θηρία καθ' ἑκατοντάδας ἵνα στέλλωσιν αὐτὰ εἰς Ῥώμην. Πρὸς ποῖον δὲ σκοπὸν; Τὸ αἶμα τοσούτων χριστιανῶν τῶν ὑπὸ τοῦς ὀνυχας τῶν ἀγρίων τίγρεων ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τὸ μαρτύριον ὑποστάντων ἃς ἀποκριθῇ πρὸς τὴν ἐρώτησίν μας. Τὸ φλαβιανὸν ἀμφιθέατρον ὅπερ ἦτο τὸ πεδῖον τῶν ἀνηκούστων τούτων σκληροτήτων ἃς ὁμολογήσῃ τὸ αἶσχος αὐτῶν. Πολὺ θὰ ἀπεμακρυνόμεθα τοῦ προκειμένου ἂν μόνον συντόμως ἠθέλομεν ἱστορήσῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας συμβάσας ὠρότητας κατὰ τὰς θηριομαχίας ταύτας. Διὰ τοῦτο περιορίζομεθα μόνον εἰς τὸ νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐν τοῖς δημοσίοις παιγνιδίοις τοῦ Τίτου κατὰ τὸ ἔτος 80 μ. Χ. ἄτινα διήρκεσαν 400 ἡμέρας, τελουμένων τῶν ἐγκαινίων τοῦ Φλαβιανοῦ ἀμφιθέατρον, τανῦν *Coliseo*, ἐξετέθησαν, ὡς λέγεται, 5000 ἄγρια θηρία καὶ κατεσφάγησαν περὶ τὰς 9,000 ἄγρια τε καὶ ἡμερα. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν ἄλλων παιγνιδίων, καθ' ἃ κατὰδικοὶ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐπάλαιον κατὰ τῶν ἀγριωτέρων θηρίων! Καὶ τί νὰ περιμένῃ τις ἀπὸ ἔθνος παρ' ᾧ ἡ θεὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἀκόμη ἐκρέοντος αἵματος ἐθεωρεῖτο μὲν ὑπὸ πάντων ὡς τὸ λαμπρότερον θέαμα ἐν τοῖς ἀμφιθέατροις, ἐπροξένει δὲ χαρὰν καὶ εἰς τὰς γυναῖκας αὐτάς! παρ' ᾧ ἡ τίγρις ἡ παλαιούσα πρὸς γέροντα χριστιανὸν καὶ κατακερματίζουσα αὐτὸν ἐχειροκροεῖτο καὶ ὑπὸ γυναικῶν, παρ' ᾧ ἡ γυμνότης τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας ἐβλέπετο ἄνευ φρίκης, ἄνευ ἐρυθριάσεως, ἡ δὲ μέχρι κατακερματισμοῦ ἐξευτέλισις τοῦ ἀνθρώπου ἔσυρε χαρὰς ἀλλοτρίους ἐκ τοῦ στήθους ὁμοιομόρφων αὐτῷ πλασμάτων; Εἶναι δυνατὸν τοιαύ-

τη κατάπτωσις ἡθῶν νὰ γίνῃ πρόξενος κα-
λοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ; Οὐχί. Τὰ ἀπο-
τελέσματα τοιαύτης καταστάσεως δὲν εἶναι
δύσκολον νὰ προμαντεύσῃ τις. Εἶναι καὶ
δι' ἔθνη καθὼς καὶ δι' ἄτομα ἡ παντελὴς
ἐσωτερικὴ καταστροφή καὶ ἀποκτίνωσις.
Δικαίως ὅθεν ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐ-
πιστήμην ἀναισθησία τῶν Ρωμαίων κινεῖ
τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀπέχθειαν παν-
τὸς ἐρθοφρονοῦντος. Τὰ προρρηθέντα θη-
ρία φερόμενα εἰς Ρώμην, ἐφυλάσσοντο καὶ
ἐτρέφοντο ἐν κήπους ἀπεράντους, κεκλεισμέ-
να ἐντὸς κλωβίων, ὥστε εἰς τὸν τὴν θέλη-
σιν ἔχοντα ἢ σπουδῇ αὐτῶν ζώντων ἦν
ἄλλο τι ἢ δύσκολον δι' ἀνατομικὰς δὲ πα-
ρατηρήσεις τὸ πεδίον ἦν ἔτι εὐρύτερον μετὰ
τὸν φόνον αὐτῶν.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν τύχην τῶν πτηνῶν
τοῦτο μόνον ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι εἰς
τοὺς Ρωμαίους ὀφείλεται ἡ ἐφεύρεσις τῆς
τεχνικῆς παχύνσεως τῶν χηνῶν διὰ βαλά-
νων. Οἱ δὲ ἰχθύς ἦσαν καὶ οὗτοι δι' ἓνα μό-
νον λόγον σπουδαῖοι παρὰ Ρωμαίοις, τοῦτ-
έστι διὰ γαστρονομικόν. Ἐτι ἐπὶ τῶν ἡμε-
ρῶν ἡμῶν ἀνακαλύπτονται ἐν τῇ μεσημβρι-
νῇ Ἰταλίᾳ ἀπέραντοι δεξαμεναί, τεχνικαὶ
λίμναι, ἐν αἷς οἱ πλούσιοι ἄρχοντες τῆς
Ρώμης ἔτρεφον καὶ ἐπάχυνον πλῆθος σπα-
νίων καὶ ὀρεκτικῶν ἰχθύων μετὰ μεγίστης
προσοχῆς καὶ στοργῆς πρὸς δόξαν τῆς τρα-
πέζης των καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ στομάχου
των, οὐδεὶς ὅμως ἔλαβε τὸν κόπον τοῦ νὰ
ἐξετάσῃ ταῦτα μὲ ὄμμα ἐπιστημονικόν.
Καὶ ὁ Πλίνιος αὐτὰς ὁμιλῶν περὶ ἰχθύων
περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἀναφέρῃ ξηρὰ ὀνόμα-
τα μετὰ παρατηρήσεων μυθωδῶν καὶ ἀνυ-
ποστάτων, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
ἐσφαλμένων.

Πόσον μέγας καὶ θεῖος τῷ ὄντι εἶναι πα-
θαλλόμενος πρὸς τὸν Ρωμαῖον Πλίνιον ὁ
Ἕλλην Ἀριστοτέλης, θέλομεν ἰδεῖ καὶ κα-
τωτέρω. Ἀλλ' ἐπέπρωτο ἵνα τὸ μεγαλεῖον
τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἀνδρός, καθόσον ἀφο-
ρᾷ αὐτὸν ὡς ζωολόγον ἐξεταζόμενον, ἐπέ-
πρωτο, λέγω, ἵνα τὸ μεγαλεῖόν του μείνῃ
ἐπὶ μακρὸν χρόνον κεκρυμμένον πρὸ τῶν

ὀφθαλμῶν καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν
Ρωμαίων καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος.

Μόνοι οἱ σοφοὶ Ἀραβες κατανοήσαντες
τὴν μεγάλην τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρι-
στοτέλους σημασίαν, ἐποίησαν αὐτὸν ἄρχον-
τα τῆς φιλοσοφίας των, καὶ εἰς αὐτὸν χρεω-
στοῦσιν οἱ μὲν Ἀραβες τὴν πρὸς τὰς φυσι-
κὰς ἐπιστήμας μεγάλην κλίσιν των, οἱ δὲ
μεταγενέστεροι εἰς τοὺς Ἀραβας ὀφείλομεν
τὴν διάσωσιν τῶν συγγραμμάτων καὶ ἰδεῶν
αὐτοῦ. Δυστυχῶς καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες
καίτοι γνωρίζοντες καὶ θαυμάζοντες τὸν Ἀ-
ριστοτέλην ὡς φιλόσοφον συγγραφέα τῆς
λογικῆς καὶ τῆς ῥητορικῆς, παραμελοῦμεν
αὐτὸν ὡς ζωολόγον, ἀγνοοῦντες ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ ποῖαν θέσιν κατέχει ἐν τῇ ἐπιστήμῃ
ταύτῃ διὰ τῶν ἀιμιμάτων αὐτοῦ συγγραμ-
μάτων.

Δὲν εἶναι οὔτε τὸ ἔργον μας, ἀλλ' οὔτε
ἡ θέλησίς μας νὰ ποιήσωμεν κριτικὴν τινα
ἐξέτασιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν
συνόλῳ· διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ καὶ γνώσεις
περισσότερας καὶ οὐδόλως θὰ ἔδύνατο νὰ
συμπεριληφθῇ ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις μιᾶς
διατριβῆς. Ἀλλὰ σκοπεύομεν νὰ παρατη-
ρήσωμεν ἐν βραχεὶ ὀλίγα τινὰ ἐπὶ τῆς φυ-
σικῆς ἱστορίας αὐτοῦ, τοῦ συγγράμματος
ἐκείνου ὅπερ δικαίως καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπο-
χῇ, καθ' ἣν αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι εὐρίσκονται
ἐν τῇ ἀκμῇ των, ἀναμφισβητήτως παρέχει
αὐτῷ τὴν πρωτίστην θέσιν μετὰ τῶν φυ-
σιοδίφων καὶ μάλιστα τῶν ζωολόγων.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἄτι-
να πραγματεύονται περὶ ζωολογίας εἰσὶ τὰ
ἑξῆς. Πρῶτον καὶ κυριώτερον αἱ «Ἱστορίαι
περὶ ζώων», ἔπειτα δὲ μικρότερα τινὰ, ὡς
τὰ βιβλία τὰ πραγματευόμενα «περὶ ζώων
μορίων», «περὶ ζώων γενέσεως», «περὶ ζώ-
ων πορείας, κινήσεως καὶ πνεύματος»

Ἔργον τῶν φιλολόγων εἶναι νὰ ἐξετάσω-
σι καὶ ἀποδείξωσι ποῖα κεφάλαια τούτου ἢ
ἐκείνου τοῦ συγγράμματος εἰσὶ γνήσια καὶ
ποῖα νόθα· ὁ φυσιοδίφης δὲν δύναται εἰμὴ
νὰ ἐκφράσῃ ἀπὸ καρδίας τὴν λύπην του διὰ
τὸ ἀτελὲς τῶν σωζωμένων ἔργων. Διότι ἐν
ἀληθείᾳ ταῦτα δὲν εἶναι παρὰ λείψανα με-

γίσιμου συγγράμματος, δυνάμενα ἐντούτοις νὰ μᾶς δώσωσιν ἰδέαν τινὰ τῆς μεγίστης σημασίας τῶν ἔργων τούτων τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἥτις ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκράτειρα τοῦ Μεσαιῶνος καὶ ἥτις ἔτι καὶ νῦν τίθεται ὡς βᾶσις τῶν φιλοσόφων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, ἔχει τι ἀληθὺς τὸ μέγα καὶ ὑψηλόν. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν ἂς εἰπῶσιν οἱ φιλόσοφοι· ἡ δὲ ζωολογία τοῦ Ἀριστοτέλους οὐχὶ μόνον τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς δεικνύει, οὐχὶ μόνον παριστᾷ τὸν συγγραφεὰ αὐτῆς ὡς ἀνδρα ἀνάματον καὶ ἀκριδέστατον, ἀλλὰ μᾶς ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι ὁ Σταγειρήτης κατεῖχε τὰς δύο κυριωτάτας ἀρετὰς τοῦ φυσιοδίφου. Δὲν ἐπίστευεν οὗτος εἰς μύθους, οὐδ' ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ τῷ διηγοῦντο, ἀλλ' ἐξήταζεν, ὅσον τὸ δυνατόν, ὁ ἴδιος τὰ πράγματα, ἢ, ὅπου τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἄφινε νὰ ὁμιλῶσιν οἱ αὐτῷ διηγηθέντες ἢ περὶ τοῦ ἀντικειμένου γράψαντες, πολλάκις δὲ ἐκεῖ ὅπου διστάζει νὰ πιστεύσῃ τὰ λεγόμενα, ἐκφράζει ἐλευθέρως τὴν ἰδέαν τοῦ ἀναιρῶν τὰ ἐσφαλμένα.

Δευτέρα μεγάλη ἀρετὴ τῶν συγγραμμάτων του εἶναι τὸ ὅτι δὲν μᾶς δίδει κανόνας, ὧν αἱ ἐξαιρέσεις εἰσὶ πολυπληθέστεραι τῶν μὴ ἐξαιρέσεων, ἀλλὰ μετὰ θαυμασίας τέχνης εὕρισκε παντοῦ τὸ ἐξαιρετικὸν τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης τάξεως τῶν ζώων, καὶ αὐτὴν λαμβάνει ὡς χαρακτηριστικὸν αὐτῆς.

Ἡ τελευταία αὕτη ἀρετὴ εἶναι ἐκείνη ἥτις παρέχει αὐτῷ τὴν πρωτίστην θέσιν μετὰ τὸ τῶν συστηματικῶν ζωολόγων μέχρι τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς. Καὶ μολονότι οὐδέποτε ἐσκέφθη ὁ Ἀριστοτέλης νὰ κατατάξῃ τὰ ἐν τῇ ζωολογίᾳ του ἐξεταζόμενα ζῶα συστηματικῶς, μᾶς ἀφῆκεν ὁμῶς καὶ ἀκούσιως πῶς τὸ τελειότερον δείγμα συστηματικῆς ζωολογίας. Τὰς δύο τελευταίας ἀρετὰς ἀνάγκη πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ κυριώτερον ὠράϊσμα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι, ὡς μὴ ὤφειλε, πολλοὶ γραμματισμένοι ζωολόγοι

τῆς ἐποχῆς μας μικρὰν δόσιν τῶν ἀρετῶν τούτων κατέχουσι, καὶ διὰ τοῦτο, ἕνεκα δηλαδὴ τῆς μωροπιστίας των, ἀκούομεν καὶ βλέπομεν πολλάκις τὰ γελοιωδέστερα τῶν πραγμάτων, καὶ ἀναγκαζόμεθα πολλὰ συγγράμματα ὑπολογικὰ καὶ ἐν γένει φυσιολογικὰ γραφέντα πρὸ 40 ἐτῶν νὰ θεωρῶμεν ὡς ἄχρηστα καὶ παλαιωθέντα, ἐνῶ θαυμάζομεν, (καὶ θὰ ἐξακολουθῶμεν νὰ θαυμάζομεν, ἐνόςῃ τοῦλάχιστον ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἀληθὲς πόθος πρὸς τὴν ἐπιστήμην) τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸ 2000 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν γραφέντα.

Βεβαίως θὰ ἦτο ἄτοπον ἂν ἐν τῇ ἐποχῇ μας ἠθέλομεν νὰ θέσωμεν ὡς βᾶσιν τῶν γνώσεών μας τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ προσεπαθοῦμεν νὰ δικαιολογήσωμεν αὐτὸν ἐκεῖ ὅπου σφάλλει. Ἐξετάζοντες τὸ σύγγραμμά του, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν γράφει, διότι ἄλλως θὰ ζητῶμεν παρ' αὐτοῦ νὰ γνωρίζῃ πράγματα, ἅτινα ἀδύνατον ἦν νὰ γνωρίζῃ, ὅπως τοῦτο ἔπραξεν ὁ Ἀγγλος *Lewes* ὅστις ἐν ὑπερβολικῷ πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην ἐνθουσιασμῷ λέγει ὅτι ἔπρεπεν οὗτος νὰ εἰκάσῃ πολλὰ τῶν γνωστῶν ἡμῖν σήμερον πραγμάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἔργον τοῦ νὰ ἰδρύσῃ δηλ. ἐκ τοῦ μηδενὸς σχεδὸν νέαν ὅλως ἐπιστήμην. Εἶχε νὰ θέσῃ εἰς αὐτὴν βάσεις, καὶ τοῦτο ἔπραξεν ὅπως οὐδεὶς ἄλλος ἐν παρομοίᾳ περιστάσει, διὰ τῆς ἀρετῆς, ἃς προανεφέραμεν. Πόσον δὲ καλὰ ἐτέθησαν αἱ βάσεις αὗται, ὥστε ἀφόβως δύνανται νὰ βαστάσωσι τὸ μέγα οἰκοδόμημα, ὅπερ οἱ μεταγενέστεροι ὑπολόγοι ἐπ' αὐτῶν ὠκοδόμησαν καὶ ὁσμέραι οἰκοδομοῦσιν.

Εἰς τὸν κατ' ἀρχὰς ἀναγινώσκοντα τὴν περὶ ζώων ἱστορίαν τοῦ Ἀριστοτέλους φαίνεται ὅτι εἶναι συλλογὴ παρατηρήσεων ἀνευ τινὸς τάξεως καὶ προγράμματος γεγραμμένη, ἀλλ' ὅσον περισσότερον ἐμβαθύνομεν εἰς τὴν μετὰ σπουδῆς μελέτην τοῦ βιβλίου, τόσον περισσότερον βεβαιούμεθα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀκολουθεῖ ἐν ἀμετάτρεπτον σχέδιον, καὶ θηρεῖ ἐνα κύριον σκοπὸν. Πρὸς

τοῦτο δὲ δυνάμεθα νὰ τὸν παραβάλλωμεν κάλλιστα μὲ τὸν πατέρα τῆς Ἱστορίας Ἡρόδοτον. Ὅπως οὗτος μετατρέπόμενος τοῦ προκειμένου του ἐξετάζει τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ μετὰ τοῦτο μεταβαίνει εἰς τὸ κύριον θέμα του, εἰς τὴν ἐξιστόρησιν δγλονότι τῶν μηδικῶν πολέμων, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιοῦν τὴν ἀναρίθμητον ὕλην, ἣν διὰ τῶν σπουδῶν του ἐσύναξε, μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἀντικείμενον, καὶ φαίνεται εἰς τὸν ἀναγνώστην κατ' ἀρχὰς πρὸς οὐδὲν σκοπούων νὰ ἔλθῃ τέλος καὶ συμπέρασμα· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ σκοπὸς του ἀρχίζει νὰ γίνηται ἐναργέστερος, ὁ μέγας αὐτοῦ σκοπὸς τοῦ νὰ παραστήσῃ δηλ. τὴν τῶν ζώων ζωὴν ὡς ἐν μέρος τοῦ παντός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ζωὴ ἐν τῇ φύσει παρίσταται τοῖς ὀρθολομοῖς ἡμῶν ὑπὸ παντοίας μαρρᾶς, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι πολυπλοκώτατον, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀναγνώστης ταράσσεται κατ' ἀρχὰς. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως ἐδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημά του ὅπως οὐδεὶς ἄλλος. Ὅπως δὲ θέλομεν παρατηρήσει καὶ κατωτέρω, ἐν τῇ ἐξιστορήσει του γίνεται κατάδηλος καὶ ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἰδέα ὅτι ἡ φύσις ἐπλάσθη ἅπασα ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ αὐτῆς δι' ἓνα σκοπόν.

Ἐξετάζει δὲ κατὰ πρῶτον μὲν τὸν ἄνθρωπον τὸ γνωστότερον ἡμῖν, ὡς λέγει, ζῶον καὶ μετὰ ταῦτα προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὰ ἀνάλογα μέλη καὶ μέρη παρὰ τοῖς λοιποῖς ζώοις, γινόμενος οὕτως ἰδρυτῆς ἄλλης μεγάλης ἐπιστήμης, τῆς νῦν λεγομένης συγκριτικῆς Ἀνατομίας, ἐπιστήμης ἥτις μόλις κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἤρχισε πάλιν νὰ ἀναφαίνεται, καὶ ἥτις κατέστη νῦν ἡ βάσις τῆς φυσιολογίας καὶ ἐν γένει τῆς ἱατρικῆς. Καίτοι, ὡς προείπομεν, οὐδόλως σκοπὸν εἶχεν ὁ Ἀριστοτέλης νὰ μᾶς ἀφήσῃ συστηματικὸν βιβλίον τῆς ζωολογίας, κατέταξεν ὅμως τὰς διαφόρους τάξεις τῶν ζώων, ὡς ἐξετάζει, τόσον θαυμασίως, ὥστε καθεὶς ἐκπλήττεται διὰ τὸ σαφές, τὴν ἀφελειαν, καὶ τὴν τάξιν τοῦ ἔργου του. Διαίρει λοιπὸν τὰ ζῶα εἰς ἑναιμα καὶ ἄναιμα,

ἅτινα δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τὰ νῦν λεγόμενα σπονδυλιότα καὶ τὰ ἄνευ σπονδύλων.

Καὶ τὰ μὲν **ΕΝΑΙΜΑ**

εἰς ζωοτοχοῦντα ἐν αὐτοῖς (μαστοφόρα), ὄρνιθας, τετράποδα ἢ ἄποδα (ἑρπετὰ καὶ ἀμφίβια) καὶ ἰχθῦς.

Τὰ δὲ **ΑΝΑΙΜΑ**

εἰς μαλάκια,

μαλακόστρακα,

ἐντομα

καὶ ὀστρακοδόρματα.

Τὴν ἀπλὴν καὶ ἀφελῆ ταύτην διάταξιν οὐδεὶς τῶν μεταγενεστέρων ἐδυνήθη νὰ ὑπερβῇ. Ὁ Λινναῖος ὅστις ἤκμασε περὶ τὸ 1778 μ. Χ. προσεπάθησεν ἐν τῷ μεγίστῳ αὐτοῦ συγγράμματι *ad Systema naturae* νὰ συστηματοποιήσῃ τὴν ζωολογίαν, βαδίζων ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ, καίτοι εἶναι καὶ θὰ μένῃ περίφημος διὰ τὸ σύγγραμμά του τοῦτο, ὅμως δὲν ἐδυνήθη νὰ μιμηθῇ καλῶς τὸν Ἑλληνα φιλόσοφον. Ὁ μεταγενέστερος αὐτοῦ Cuvier, ὁ περὶ τὰ 1800 ἀκμάσας, καίτοι καλλίτερον ἔλυσε τὸ ζήτημα, ἐντούτοις ὅμως ἀμφότεροι δὲν ἔφθασαν τὸ φυσικόν, τὸ ἀφελές καὶ τὸ ἀπλοῦν τῆς ἀριστοτελείου ταξινομήσεως. Παραλείπομεν τὸν Ρωμαῖον Πλίνιον· διότι οὗτος δὲν ἔλαβεν οὔτε τὸν κόπον νὰ διατάξῃ συστηματικῶς τὰ ζῶα, ἅτινα ἐξετάζει καὶ ἅτινα σημειωτέον εἶναι πολυπληθέστερα τῶν ὅσα γνωρίζει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ μιγνύει δικαίων μετὰ ἀδίκων. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν λ. χ. τοῦ ἀνθρώπου, μεταβαίνει εἰς τὴν τοῦ ἐλέφαντος, διότι, λέγει, αὐτὸς ὑπερέχει τῶν ἄλλων ζώων, οὐχὶ μόνον διὰ τοῦ ὄγκου τοῦ σώματός του, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγχινοίας του!

Καὶ μᾶλας ὅμως ταύτας τὰς ἀρετὰς ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶναι ἀλάνθαστος, οὔτε σκοπὸν ἔχομεν νὰ παραστήσωμεν αὐτὸν ὡς τοιοῦτον. Σφάλλει καὶ αὐτὸς ὡς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὡς ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες πολλάκις. Καὶ τοῦτο εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐστρεῖτο τὸ μικροσκόπιον, ἐργαλεῖον ἀπαραίτητον πρὸς ἐξέτασιν πραγ-

μάτων, ἅτινα διαφεύγουσι καὶ τὸν ὀξύτατον γυμνὸν ὀφθαλμόν. Ἄν λοιπὸν τὴν εἰδομεν ὁμιλοῦντα περὶ ΕΝΑΙΜΩΝ καὶ ΑΝΑΙΜΩΝ ζώων, καὶ συγκατατάσσοντα μεταξὺ τῶν τελευταίων ἐκεῖνα τὰ ὅποια καθ' ἡμᾶς νῦν ἔχουσι μὲν αἷμα οὐχὶ ἐρυθροῦν, ἀλλὰ λευκὸν, οὐδόλως ἅς μὴ παραξενευώμεθα, διότι μόνον τὸ μικροσκόπιον ἐδυνήθη νὰ μᾶς φωτίσῃ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Ἐξ ἄλλου ὁμως θαυμάζομεν, καὶ δικαίως, τὴν ὀξύνοϊαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ὅχι μόνον γινώσκει πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν του, ἀλλ' ὅστις καίτοι ζῶν ἐν ἐποχῇ ὅλως μὲν παραμελοῦσιν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, πνιγομένη δὲ ἐν τῇ τῆς δεισιδαιμονίας, μένει. ὅλως ἀνεπιρρέατος, καὶ πολλάκις μὲ ὑπεράνθρωπον ὀξύτητα πνεύματος εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν, ἐκεῖ ὅπου αὕτη κρύπτεται ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ φαινομένου. Οὐδεὶς λ. χ. πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐδίσταζεν ὅτι αἱ φάλαιναί καὶ οἱ δελφῖνες ἦσαν εἶδη ἰχθύων. Αὐτὸς ὁμως ἐγνώριζεν ἀκριβέστατα ὅτι εἰς μαστοφόρα θαλάσσια, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν ὀνομασίαν του εἰς ζωοτοκοῦντα ἐν αὐτοῖς, καὶ παρατηρεῖ συγχρόνως ὅτι διαφέρουσι τῶν ἰχθύων. Καὶ ὁμως μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ Πλίνιος οὐδόλως διστάζει νὰ ὀνομάσῃ τὸν δελφῖνα ἰχθύν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπορρίπτει τὴν παρὰ τῷ λαῷ τότε ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ γαλῆ ἡ κοινῶς λεγομένη νυφίτσα γεννᾷ τὰ νεογνά της ἐκ τοῦ στόματος. Ὁ Πλίνιος παραδέχεται ἄνευ ἐξετάσεως τὴν ἰδέαν ταύτην, ἐφαρμόζων δὲ αὐτὴν εἰς τὴν κοινὴν σαύραν, προσθέτει σχεδὸν μεμφόμενος αὐτὸν «*Aristoteles negat*», «ὁ Ἀριστοτέλης ἀρνεῖται τοῦτο.»

Ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησε τέλος ὅτι οἱ σπόγγοι δὲν εἶναι θαλάσσια φυτὰ, ὡς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἐσφαλμένως ἐνομίζετο, ἀλλὰ μᾶλλον θαλάσσια ζῶα. Τοῦτο γίνεται κατὰ δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς, ἅτινα γράφει ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν περὶ ζώων ἱστοριῶν (κεφ. 9). «Ἐν δὲ τῷ ὑγρῷ πολλά τῷ προσφυκέναι ζῇ, οἷον γένει ὑστρέων πολλά· δο-

κεῖ δὲ καὶ ὁ σπόγγος ἔχειν τινὰ αἰσθησὶν· σημεῖον δὲ ὅτι χαλεπώτερον ἀπσπᾶται, ἂν μὴ γένηται λαθραίως ἢ κίνησις, ὡς φασιν.»

Δυστυχῶς τὰ στενὰ ὅρια τῆς παρούσης πραγματείας δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ προσθέσωμεν περισσότερα παραδείγματα, ἀποδεικνύοντα ὅ,τι περὶ Ἀριστοτέλους ἐρρέθη.

Καὶ ὁμως οἱ μεταγενέστεροι αὐτοῦ Ρωμαῖοι, ὡς εἶπομεν, ὀλίγον ὠφελήθησαν ἐκ τῶν ἀρετῶν τοῦ Ἀριστοτέλους· ναί, οὔτε ἐπροσπάθησαν τοῦλάχιστον νὰ τὸν ἐννοήσωσιν, ὅσον ἔπρεπεν. Ὁ δὲ μέσος αἰὼν ἔμεινε καὶ αὐτὸς ἄκαρπος ὡς πρὸς τοῦτο. Ὁ *Physiologus*, ὁ κώδηξ τῶν φυσικοῖστορικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι πλήρης παραμυθίων καὶ στρεβλώσεων τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὥστε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ σημασία εἶναι πάντῃ ἀσήμαντος. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ τὸν παραλείψωμεν ἄνευ περαιτέρω ἐξετάσεως.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)

ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΓΑΠΗΣ.

Φιλόμουσοι Κύριοι!

Ἀρχομένων τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, ἀντὶ πάσης ἄλλης πραγματείας ἐνόμισα ἀναγκαῖον συνάμα καὶ ὠφέλιμον νὰ λαλήσω ὑμῖν σήμερον ὀλίγα τινὰ περὶ χριστιανικῆς ἀγάπης, φρονῶν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο οὐ μόνον ἀρμόζει εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν, ἀλλὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀφετηρία εἰς τὴν μέλλουσαν ἡμῶν πορείαν. Καὶ τῶνόντι, ἡμεῖς πρὸ πάντων ἔχομεν ἀνάγκην ἀμοιβαίας συνδρομῆς, ὁμοφροσύνης καὶ ἐνότητος ὅπως δυνηθῶμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ἀποστολὴν ἡμῶν καὶ συνεργασθῶμεν ὑπὲρ τῆς γενικῆς εὐημερίας, ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰ ἀτομικὰ πάθη,